

Čermák, Petr

Hledání odpovědí na 'bosenskou otázku' 20 let po daytonu: pohledy z Mostaru a Banja Luky

Porta Balkanica. 2017, vol. 9, iss. 1-2, pp. [63]-72

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137763>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HLEDÁNÍ ODPOVĚDÍ NA ‚BOSENSKOU OTÁZKU‘ 20 LET PO DAYTONU: POHLEDY Z MOSTARU A BANJA LUKY

Lasić, M. (2014): *Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas*. Sarajevo: Rabic.

Strika, D. (2015): *Demokratizacija i etnički sukobi u Bosni i Hercegovini*.

Banja Luka: Centar za međunarodne odnose.

Petr Čermák

Na konci roku 2015 uplynulo 20 let od podpisu Daytonské mírové dohody, která v roce 1995 po čtyřech letech bojů ukončila válku v Bosně a Hercegovině, nejintenzivnější konflikt na evropském kontinentu od druhé světové války. Válkou silně poznamenaná země sice již více než dvě dekády funguje v *míru*, trvanlivost a kvalita tohoto míru však zůstává předmětem intenzivní akademické i politické diskuze jak v mezinárodní tak domácím prostředí. Přes intenzivní angažmá mezinárodního společenství se totiž zemi ani po dvaceti letech od zastavení bojů nedaří vymanit ze spirály politické, společenské a ekonomické nestability. Z konfliktu vzešlé dělící linie nadále paralyzují každodenní fungování i dlouhodobý rozvoj Bosny a Hercegoviny. Vzhledem ke stále živým důsledkům konfliktu tak není překvapivé, že 20. výročí daytonského míru opět přitáhlo značnou pozornost politiků, komentátorů i akademiků k tzv. *bosenské otázce* a jejímu možnému rozuzlení.

Poněkud paradoxně, avšak v místním kontextu ne zcela překvapivě, byla tato pozornost možná intenzivnější za hranicemi samotné BaH než v domácích politických a akademických kruzích. Zatímco v samotném Daytonu nebo Evropském parlamentu probíhala u příležitosti výročí oficiální politická shromáždění na nejvyšší úrovni, na domácí půdě byla jediná setkání politické reprezentace organizována místním deníkem v Banja Luce¹ a americkou ambasádou v Sarajevu.² Podobně nevyvážená byla i odezva v akademickém prostředí. Zatímco na univerzitách v Lublani, Bělehradu, Budapešti, Londýně, Stockholmu či Washingtonu probíhaly odborné konference na téma *20 let Daytonu*, na domácí půdě bylo možné zaznamenat jen několik fór organizovaných zahraničními politickými nadacemi či nezávislými think tanky.

Nejinak tomu pak bylo v oblasti odborných publikací, kde opět mezinárodní produkce převládala

nad domácí. Bosenská otázka a její dílčí aspekty jsou dlouhodobě centrem mezinárodní výzkumné pozornosti v celém spektru sociálně vědních oborů a tento zájem pochopitelně zintenzivnil v souvislosti s daytonským výročím. K běžné produkci knih³ se přidala celá řada textů v odborných žurnálech v regionu i ve světě.⁴ Naproti tomu v bosensko-hercegovském akademickém prostředí se toto výročí setkalo až na několik málo výjimek, opět iniciovaných převážně zvenci,⁵ jen s chladnou akademickou odezvou.

³ Z nedávným titulů lze jmenovat např. sborník *Budování státu a demokratizace v Bosně a Hercegovině (State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina)* editovaný Soerenem Keilem a Valery Perry (Perry, Keil, eds. 2015).

⁴ Z regionálních periodik stojí za zmínku především tematické vydání předního chorvatského žurnálu *Politička misao* (Vol. 50, No. 2), z anglicko-jazyčných pak tematická čísla žurnálů *International Peacekeeping* (Vol. 22, Iss. 5) a *Forced Migration Review* (Iss. 50, September 2015) nebo série komentářů ve online verzi magazínu *Foreign Policy*.

⁵ Zde je třeba vyzdvihnout především sborník *Dědictví míru: Bosna a Hercegovina 20 let po daytonské mírové dohodě (Naslijeđe mira: Bosna i Hercegovina 20 godina poslije Dejtonskog mirovnog sporazuma)*, Kapetanović, Illerhues, eds. 2015) s příspěvků od předních domácích akademiků, který vydala v bosenském i

¹ ‚Dvadeset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma – Pogledi‘, Banja Luka, 19.9.2015 (<http://www.nezavisne.com/dejton>).

² Viz Anadolija (2015).

Politická věda v BaH a její (ne)schopnost reflexe domácích témat

V kontextu trvající politické i sociální nestability v BaH je zřejmé, že 20. výročí Daytonu mohlo být vhodnou příležitostí nejen k ohlédnutí se za dvěma dekádami budování míru, jehož výsledky jsou rozporuplné, ale především nad možnými východisky z trvající krize, která zemi dlouhodobě paralyzuje. Celková pasivita domácího akademického prostředí při této příležitosti pak může působit poněkud překvapivě – jakoby odborné kruhy v BaH nebyly schopny odborné sebereflexe domácího vývoje. Právě od domácích akademiků, kteří jsou bezprostředně obeznámeni se stavem místní politiky a společnosti, bychom přitom mohli očekávat, že se budou svým bádáním snažit o popsání současné situace a hledat možná východiska z trvající krize. Při bližším pohledu na celkovou situaci politické vědy v BaH však převažující mlčení domácích akademiků není překvapením, ale spíše odrazem strukturálních problémů, které stojí v pozadí všeobecně slabé výzkumné aktivity zaměřené na zásadní domácí témata.

První jev omezující schopnost odborné reflexe domácích témat, typický pro politické vědy na většině prostoru bývalé Jugoslávie, je silné personální a zájmové propojení mezi politickou praxí a politickou vědou, které často nevyhnutelně vede k její politizaci. Jak kriticky poznamenává Mile Lasić (2014a: 132–133), kořeny tohoto problému sahají do dob socialistické Jugoslávie, kdy politická věda generovala poznatky na objednávku režimu. Tento systém se pak v 90. letech transformoval do nového prostředí, pouze se změnil ideový obsah produkovaných poznatků, když *titoistické* paradigma nahradilo *nacionalistické*.

Druhý, související jev pak není specifický výhradně pro politickou vědu, byť se v ní možná projevuje nejsilněji, ale pro celé akademické prostředí BaH. Jako snad ve všech oblastech se totiž i v akademické sféře naplno odráží hluboké vertikální rozdělení země na tři etnicky definované a na sobě do velké míry nezávislé společenské bloky. Jak zdůrazňují Weber (2006) i Kapo (2013), univerzity a jejich vědecká pracoviště se v 90. letech staly nejen oběťmi, ale do značné míry i aktivními účastníky bosenského konfliktu a dodnes zůstávají významnými nositeli etnického rozdělení země. Tak jako v BaH fungují tři nezávislé akademie věd a tři přední ná-

rodní univerzity,⁶ jsou zde i tři hlavní, do značné míry etnicky profilovaná politologická pracoviště – na fakultách politických věd v Sarajevu⁷ a Banja Luce⁸ a Filozofické fakultě chorvatské univerzity v Mostaru.⁹ Spolupráce a komunikace mezi těmito institucemi je, až na některé individuální výjimky, celkově slabá. Takto etnicky a institucionálně roztržštěná výzkumná obec pak může jen obtížně dosáhnout elementárního akademického konsensu, a izolované vědecké komunity naopak často slouží k reprodukci vzájemně inkompatibilních etnických paradigmat.¹⁰ V tomto kontextu už není úplným překvapením, že aktivnější než oficiální vědecké struktury jsou ve výzkumu a návazným publikacích na akademickém prostředí nezávislé zahraniční nadace nebo místní think tanky, které však nemohou oficiální akademické prostředí plně suplovat.¹¹

Je tedy zřejmé, že schopnost politologického výzkumu reflektovat zásadní domácí témata v BaH je neúměrná zdejšími společenskými potřebám. O to výrazněji pak z této převládající pasivity vybočují autoři, kteří mají odvahu prolamovat akademické mlčení a nabízet vlastní odborný, aspoň elementárně nezaujatý pohled na některé z řady palčivých problémů současné BaH.

Mezi takové autory lze dlouhodobě řadit např. v Sarajevu působící profesory Nerzuka Ćuraka (2011, 2006, 2002), Zarije Seizoviće (2014a, 2014b, 2014c) nebo Mirka Pejanoviće (2015, 2010, 2005), v Mostaru přednášející Damirku Mihaljević (2014) nebo v Banja Luce působícího Miloše Šolaju (2013, 2006). Mezi novější tituly, které dokázaly v poslední době prolomit publikační pasivitu, pak patří i knihy Mile Lasiće (2014a) *Aporije multikulturalismu ve světě a u nás*¹² a Davora Striky

⁶ Kromě centrální *Akademie věd a umění Bosny a Hercegoviny* (*Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*) v Sarajevu působí v zemi ještě *Akademie věd a umění Republiky srbské* (*Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske*) v Banja Luce a od roku 2012 i *Chorvatská akademie pro vědu a umění Bosny i Hercegoviny* (*Hrvatska akademija za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine*) sídlící v Mostaru.

⁷ Fakultet političkih nauka, Univerzitet Sarajevo (www.fpn.unsa.ba)

⁸ Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (www.fpnbl.org)

⁹ Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru (www.ff.sve-mo.ba)

¹⁰ Blíže k problematice etnického rozdělení terciálního vzdělávání v BaH viz Kapo (2013) a Weber (2006).

¹¹ V tomto směru je na místě vyzdvihnout především aktivity německých politicky profilovaných nadací *Friedrich Ebert Stiftung* a *Heinrich Böll Stiftung*, které dávají ve svých publikačních aktivitách značný prostor jak domácím etablovaným akademikům, tak i začínajícím výzkumníkům a do jisté míry tak suplují roli oficiálních vědeckých pracovišť, které však ze své politické podstaty nemohou plně nahradit.

¹² V originále *Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas*.

(2015) *Demokratizace a etnické konflikty v Bosně a Hercegovině*,¹³ které obě nabízejí ucelený domácí pohled na bosenskou otázku z ne-sarajevské perspektivy a jako takové si bezesporu zaslouží bližší pozornost čtenářů zabývajících se touto

* Srov. Bieber (2014), Joseph (2014), Keil (2014), Latal (2014), Perry (2014), Petritsch (2014), Less (2016, 2017), Mujanović (2017) a Tanner (2017).

Lasić a Strika – kontrasty a soulady

Na první pohled Lasiće a Striku jako o mnoho více než fakt, že vydaly své poslední stejné době. Jsou mezi nimi naopak zřejmé, kterého odborně vycházejí, i způsobu, jaký současné BaH. Zatímco Lasiće (*1954) lze považovat za osobnost nejen v domácí politické vědomém a společenském dění, Strika (*1989) je především a politickým komentátorem a kniha je jeho životní dráha Lasiće je rozmanitá, ačkoli absolvoval sarajevskou Fakultu politických věd již v roce 1977, akademické kariéře se začal naplno věnovat až v roce 2009. V mezidobí působil Lasić nejprve v politické praxi, konkrétně ve státních strukturách tehdejší SFRJ a její diplomatické službě, aby následně po propuknutí jugoslávských konfliktů zůstal, dle svých vlastních slov, v dobrovolném duchovním exilu v Německu, odkud komentoval dění v regionu. Do BaH se pak Lasić vrací až v roce 2009, odkdy postupně buduje svoji profesionální akademickou kariéru. Jejím centrem je Filosofická fakulta Univerzity v Mostaru, kde v současné době působí jako profesor a jedna z ústředních kapacit oboru politologie. Lasić je v posledních letech na místní poměry velmi produktivním autorem, pravidelně publikuje jak čistě odborné a didaktické monografie především na téma evropské integrace (2012a, 2009), tak i esejisticky pojaté texty kriticky nahlížející převážně na domácí dění v BaH (2015, 2014b, 2012b, 2011). Naproti tomu Strika stojí na samém počátku své akademické dráhy. Strika absolvoval Fakultu politických věd v Bělehradě a v současnosti působí jako asistent na stejnojmenné fakultě v Banja Luce a tamním *Centru pro mezinárodní vztahy*, kde se věnuje především problematice inter-etnických vztahů v BaH.

Přes všechny tyto rozdíly však mají i takto různorodí autoři společně některé důležité rysy přímo související s jejich biografií. Oběma totiž jejich životopis dává na místní poměry ne zcela automatickou svobodu přistupovat k tématu nezátíženě vlastní minulostí přímo svázanou s bosenským konfliktem, jak je tomu u řady jiných autorů. Značná část domácí akademické obce v BaH, především pak starší generace současných profesorů, je totiž více či méně oprávněně stigmatizována svým přímým politickým zaplacením do *bosenské otázky*. Jak Strika (díky svému nízkému věku) tak Lasić (díky svému exilu v nejcitlivějším období) naopak mají možnost k problematice přistupovat s dostatečným vědeckým odstupem bez apriorního nařčení ze zaujatosti, což může ve specifickém prostředí BaH prospět nejen samotnému výzkumu, ale i jeho přijetí napříč domácí akademickou obcí (či spíše obcemi).

Čas slavit. Zástupci Bosňáků (Izetbegović), Srbů (Milošević) a Chorvatů (Tudjman) po slavnostním podpisu Daytonské mírové dohody před zraky tehdejších světových lídrů (zleva španělský premiér Gonzales, americký prezident Clinton, francouzský prezident Chirac, německý kancléř Kohl, britský premiér Major a ruský premiér Černomirdin), Paříž, 14. 12. 1995.

(autor Gerard Julien, AFP, <http://mihacolner.com/wp-content/uploads/2016/01/Gerard-Julien-Dayton-Accords-1995.jpg>)

PETR ČERMÁK (petr.cermak@mail.muni.cz)
Katedra mezinárodních vztahů
a evropských studií
Fakulta sociálních studií MU, Brno

¹³ V originále *Demokratizacija i etnički sukobi u Bosni i Hercegovini*.

Podobnou kombinaci kontrastů i souladů jako u autorů samotných nacházíme i u jejich knih. Jedná se o formou i obsahem velmi rozdílné tituly, které však v klíčových momentech nacházejí styčné plochy. Zatímco Lasić předkládá rozsáhlou a formálně i obsahově rozmanitou sbírku svých textů z posledních let, Strika naopak představil ucelenou odbornou monografií s jedním ústředním tématem. I z hlediska tematického zaměření jsou oba tituly v určitém smyslu protiklady. Strika se ve svém díle vrací zpět do minulosti, když hledá systémové kořeny i bezprostřední příčiny etnického konfliktu v BaH. Lasić se ve svých esejích a komentářích naopak obrací především k dědictví konfliktu v podobě současných společenských problémů a jejich možným řešením. Na první pohled možná poněkud paradoxně se tak Lasić jako zástupce starší generace věnuje otázkám přítomnosti, zatímco Strika jako začínající komentátor se naopak vrací k bolavým otázkám nedávné minulosti. Ve výsledku však oba dokáží nabídnout ucelený, etnicky i politicky apriorně nezaujatý pohled na *bosenskou otázku*.

Strika: Válka místo demokracie? Etnický konflikt v BaH jako důsledek závislosti na předchozím vývoji

Strika předkládá komplexní pohled na příčiny bosenského konfliktu, který staví do přímého kauzálního vztahu s procesem demokratizace, do kterého byla BaH podle něj vtažena pod tlakem vnějších okolností koncem 80. let a na který nebyla z historických příčin vnitřně připravena. Strika se nepokouší kauzální vztah mezi neúspěšnou demokratizací a eskalací etnického konfliktu zbytečně zjednodušovat ani ho nechápe izolovaně. Naopak ho zasazuje do mnohem širšího historického i teoretického kontextu, když identifikuje celou řadu intervenujících proměnných, které postupně přispívaly k eskalaci etnického napětí vedoucí nakonec až k ozbrojenému konfliktu. U každého z rozebíraných kauzálních mechanismů se Strika snaží svá tvrzení dostatečně opírat o relevantní teoretické předpoklady. V tomto ohledu však jeho úsilí naráží na zřejmé limity v zahrnutém spektru teorií, resp. okruhu zpracované literatury. Strika sice dává ve své knize značný prostor citacím poznatků jiných autorů, které využívá jako opěrné body své vlastní argumentace. Tento prostor však dostává jen poměrně omezený okruh převážně srbských autorů v čele s Nenadem Kecmanovićem (2007, 2005). Takový přístup zavdává určitou pochybnost, zda Strika nedůsledností či záměrně neopomenul další relevantní autory či teorie, které by jeho po-

hled možná problematizovaly, ve výsledku by však mohly přispět k jeho důkladnějšímu propracování. Na druhou stranu je pravdou, že i díky tomuto poněkud selektivnímu postupu Strika buduje ucelený a vnitřně konzistentní pohled na příčiny konfliktu v BaH, které hledá v historické, společenské, ekonomické i politické sféře. Z těch pak pramení kombinace spouštěčů a katalyzátorů, prostřednictvím které Strika dokáže poměrně přesvědčivě vysvětlit mechanismus propuknutí konfliktu právě v období, které mělo podle předpokladů liberálních teorií přinést demokracii, stabilitu a rozvoj.

Snad největší pozornost věnuje Strika historii vztahů mezi národy na území BaH, které považuje za klíčový faktor otevírající cestu k poslednímu konfliktu. Zdůrazňuje, že vztahy mezi třemi hlavními etniky byly dlouhodobě zatěžovány spory vyvolanými majorizací jedné ze skupin a diskriminací ostatních pod vlivem vnějších sil (s. 18–21). Míru v prostoru BaH pak bylo vždy dosahováno vnější autoritativní vládou – osmanskou, rakousko-uherskou nebo jugoslávskou (s. 47). Politické a ideologické struktury jugoslávské federace, které dávaly soužití tří národů pevný rámec po vzájemném střetu během 2. světové války a zajišťovali relativní stabilitu, se však od 70. let začínají rozkládat, když postupně mizí jejich integrativní prvky v čele s vůdcem Titem a jednotou komunistické strany. V této souvislosti věnuje Strika značnou pozornost mezinárodním faktorům, které dle něj fungovaly jako katalyzátory otevírající prostor pro postupný rozpad federace. Byly to především globální ekonomické problémy 70. a 80. let, které uvrhly SFRJ do dluhové pasti, a pád železné opony, který znamenal konec výsadního postavení Jugoslávie ve světové politice. Soustředí se také na zájmy vnějších aktérů v balkánském prostoru, ve kterém s rozkladem SFRJ náhle zavládlo mocenské vakuum, přičemž zdůrazňuje především roli Německa a USA, které se pokoušely svojí podporou rychlého rozpadu Jugoslávie získat v regionu výsadní mocenské postavení.

Strika v historickém kontextu procesu rozpadu SFRJ na národní státy nahlíží na BaH a její národy spíše jako na pasivní aktéry, kteří byli sledem vnějších okolností uvrženi do situace, které nebyli schopni čelit. Klíčovým faktorem, kvůli kterému podle Striky nedokázaly etnicky rozdělené masy a elity zareagovat na tuto výzvu a konstruktivně zahájit proces demokratizace, byla jejich nevyzrálá politická kultura. Ta byla ve Strikově pojetí historie balkánského prostoru formována staletými

„Kdyby Dayton nebyl založen na sdílení moci, dnes bychom tu neměli co slavit.“ Bývalý americký prezident Bill Clinton pronáší projev na konferenci uspořádané při příležitosti 20. výročí uzavření Daytonské mírové dohody, Dayton, 19. 11. 2015.

(autor Ty Greenleese, Dayton Daily News, http://www.daytondailynews.com/rf/image_lowres/Pub/p6/DaytonDailyNews/2015/11/19/Images/photos.medleyphoto.8408905.jpg)

autoritativní vnější nadvlády a vnitřního konfliktu a minimální zkušeností s principy demokracie a rovnoprávnosti. V důsledku nerozvinuté politické kultury a zatížení historickou zkušeností vzájemného konfliktu se pak všechny národy v neisté době rozkladu jugoslávských struktur obrátily k nacionalismu reprezentovanému silnými lidry a nabízejícímu zdánlivě jednoduchá řešení v podobě národních programů. Tímto rozhodnutím se s ohledem na složitou etno-teritoriální strukturu země její masy vyslovili pro vzájemně inkompatibilní cíle, jejichž naplnění nutně vedlo k ozbrojenému konfliktu. V demokratických volbách, které se měly stát počátkem procesu demokratizace, převážná většina společnosti svojí podporou nacionalistické opce proces demokratizace ihned na počátku zablokovala a nevědomě vedla zemi k občanské válce. Strika zároveň zdůrazňuje, že důležitým katalyzátorem tohoto procesu bylo náboženství, historický rozlišovací znak tří jinak kulturně a jazykově blízkých národů, které naplnilo ideové vakuum po selhání myšlenky jugoslavismu, mobilizovalo masy a vedlo k dalšímu uzavírání společností do zdánlivého *bezpečí* monoetnických celků.

Strika opakovaně zdůrazňuje rovný podíl viny, který na eskalaci napětí až k ozbrojenému střetu nesly všechny tři strany. Bosňáci, Chorvaté i Srbové podle něj postupovaly zcela bez ohledu na vitální zájmy zbylých etnik, když se vydaly cestou budování národních států. Jediný rozdíl spatřuje v tom, že dva z těchto nacionalistických programů byly otevřeně separatistické (chorvatský a srbský), zatímco jeden (bosňácký) byl formulován jako unitaristický (s. 82). V tomto ohledu Strika dává stejnou váhu bosňácko-chorvatskému požadavku na nezávislost na SFRJ jako následnému srbskému

požadavku nezávislosti na nezávislé BaH. Více pozornosti při tom věnuje destruktivnímu charakteru bosňácko-chorvatského referenda, které podle něj bylo prvotní příčinou eskalace napětí a srbské odtržení pak již jen nevyhnutelnou přirozenou reakcí na ohrožení srbských zájmů.

Etnický konflikt v BaH tak Strika představuje téměř jako za daných okolností historickou nevyhnutelnost, když v nejistém období rozkladu jugoslávského ideového a politického rámce přirozeně nabírá na síle nacionalistické paradigma, které díky *oktrojované* demokratizaci získává dostatečný prostor, aby zemi vzápětí uvrhlo do eskalační spirály etnického konfliktu. Z tohoto kauzálního vztahu je zřejmé, že Strika přikládá významnou roli historickým determinantům v podobě politické kultury a trvalé přítomnosti konfliktu mezi etniky. Zároveň však není možné jeho vnímání nevyhnutelnosti konfliktu označit za primordialistické ve smyslu *dávné nenávisti* (*ancient hatred*), jelikož uvažuje o příčinách konfliktu jako o dynamických kategoriích, které se přirozeně vyvíjejí v čase v rámci procesu modernizace společnosti. Spíše než jako důsledek historické zakořeněnosti tak Strika nevyhnutelnost konfliktu chápe jako projev závislosti na předchozím vývoji (*path dependence*).

Tento Strikův pohled může na jednu stranu vznítat poněkud pesimisticky, když prezentuje konflikt v BaH jako za daných okolností nevyhnutelný, jelikož národy byly nuceny čelit výzvě demokratizace v okamžiku, kdy na ni nebyly připraveny. Zároveň však tento pohled nabízí i o mnoho optimističtější perspektivu do budoucna, kdy lze očekávat, že přirozenou modernizací a rozvojem politické kultury národy postupně přijmou demokratické liberální principy, dosáhnou vzájemného

uznání, a dokáží tak koexistovat v míru i bez externí represivní vlády.

Lasić: interkulturalismus a etnická diverzita jako řešení bosenského konfliktu

Jestliže Strika ve své knize předkládá možné vysvětlení příčin bosenského konfliktu, pak Lasić ve své sbírce textů na Striku nepřímo navazuje, když nabízí kritický pohled na post-daytonskou BaH a hledá možná východiska z přetrvávající společenské a politické nestability. Jak už bylo zmíněno, Lasićova kniha je souborem jeho prací z posledních let, přičemž se jedná o obsahově i formálně velmi různorodé texty – od příspěvků na odborných konferencích přes recenzní statě, komentáře pro domácí média, poskytnuté rozhovory až po polemiky s názorovými oponenty. Přes rozmanitost textů je však napříč celým tímto bezmála třísetstránkovým souborem zřejmá ústřední argumentační linka, která, i když mnohdy oklikou, postupně vede čtenáře ke komplexnímu pochopení Lasićova uceleného pohledu na bosenskou otázku a její možné rozuzlení.

Jak Lasić nastiňuje již v předmluvě knihy, základním problémem, resp. klíčem k trvalé stabilitě v BaH je dle něj (ne)naplnění imperativu J. S. Milla *přetvoření společného života v přednost*. A právě hledání cesty k naplnění tohoto principiálního společenského cíle je ústřední linkou propojující všechny jeho texty. V úvodních statích Lasić nejprve s odkazem na stěžejní díla politické filosofie definuje své pojetí ideálu *společného života* rozdílných skupin na ohraničeném prostoru moderního státu. Odmítá přitom jak čistě multikulturalistické pojetí volající po mísení kultur a zániku původních identit ve prospěch nových, tak i pouhou koexistenci oddělených paralelních společností. Společný život chápe Lasić jako určitou střední cestu interkulturalismu, který přináší obohacení ze soužití různých kultur na sdíleném prostoru, aniž by se jednotlivé kultury vzdávaly specifik své identity. S odkazem na známé dílo McGerryho a O'Learyho (2005) tak zdůrazňuje, že řešením pro soužití národů v multietnických státech ve 21. století nemohou být metody *eliminace* etnických rozdílů (ať již násilné, či politické), ale metody jejich *managementu*. Jak Lasić opakovaně zdůrazňuje, skutečné žití interkulturalismu tak vylučuje jak prosazování vlastní etnické identity na úkor jiných, tak vytváření nových neetnických identit na úkor etnických.

Následně Lasić svůj ideální typ interkulturalismu aplikuje na případ etnicky rozdělené BaH.

Tu, ve shodě se Strikou, historicky vnímá jako prostor, ve kterém se *vedle sebe* ve funkcionálně a kulturně oddělených společenstvích rozvíjely tři svěbytné, rovnocenné národy (s. 47). Bosňáky, Chorvaty i Srby Lasić chápe jako *předpolitické národy*, které v rámci přirozeného procesu budování národní identity dlouhodobě usilovali o vytvoření vlastních národních států a snaha o naplnění tohoto cíle je dovedla až do vzájemného konfliktu v 90. letech 20. století. Kritickým bodem současnosti pak podle Lasiće je, že ani jeden z národů zatím nedokázal přejít z předpolitické fáze do fáze politické, která by umožnila vzájemné uznání a spolupráci. Post-daytonská BaH pro něj zůstává hluboce rozdělenou zemí existující jen díky zásahu mezinárodního společenství. Současnou BaH popisuje jako stát *mezinárodně uznávaný a vnitřně neuznávaný*, ve kterém pokračuje boj za vytvoření národních států v duchu 19. století. Lasić v této souvislosti s oblibou rozlišuje mezi starým paradigmatem, založeným na nacionalismu, majorizaci vlastní a eliminaci jiných skupin, a novým paradigmatem, za jehož průkopníka v BaH se považuje a které je založené na vzájemném porozumění, respektu a *přetvoření společného života v přednost* při zachování původních identit a kulturní diverzity.

Když Lasić nabízí toto nové paradigma jako recept pro stabilizaci BaH, používá jako model Evropskou unii, která z jeho pohledu dokázala uchovat původní identity členských států a jejich národů a zároveň vytváří novou interkulturní identitu. EU je tak pro něj alternativou a nadstavbou národního státu, ale ne jeho zpochybněním (s. 155). Jiným jeho modelovým příkladem je pak Švýcarsko, které dokázalo v průběhu své existence vytvořit z rozdílných etnik politický národ, ten se však neformoval na úkor původních etnických identit. Klíčem k zakořenění nového paradigmatu v etnicky heterogenních společnostech je tedy jak odmítnutí etnocentrismu, tedy upřednostňování jednoho *etnosu* nad druhým, tak i občansko-liberálního unitarismu, tedy upřednostňování neetnického *demosu* nad *etnosem*.

A právě oba tyto negativní přístupy dle Lasiće dominují v současné BaH, čímž brání přijetí nového paradigmatu. Namísto tří národů otevřených vzájemnému respektu vidí Lasić v BaH tři národy etnocentricky usilující o vytvoření svých teritoriálních jednotek. Podobně jako Strika spatřuje i Lasić rozdíl mezi třemi národními programy pouze ve způsobu, jakým způsobem jsou nacionalistické cíle prezentovány – zatímco bosenští Sr-

bové a Chorvaté vystupují otevřeně separatisticky, Bosňáci dle Lasiće své nacionalistické cíle skrývají pod roušku liberálního unitarismu, když volají po centralizaci BaH či budování bosenskohercegovské identity na úkor etnických. Zemi tak dle Lasiće ovládají tři slepé narativy – dva separatistické a jeden unitaristický (s. 247). Podobně staví Lasić rovnítko mezi bosňácký, chorvatský a srbský národní program, když hovoří o bosenském konfliktu jako o „*dvojím úderu na BaH zvenčí a trojím úderu zevnitř*.“ V návaznosti na odmítnutí tohoto starého paradigmatu se pak stávají terčem Lasićovy kritiky postupně snad všichni významní aktéři v současné BaH – od etnonacionalistických elit všech národů, přes bosensko-hercegovské unitaristické síly a sociální demokracii, která se v jeho vidění zaprodala etnonacionalismu, až po nevládní sektor, který údajně usiluje o vybudování společné identity na úkor etnických.

Cestu úniku ze zajetí starého paradigmatu pak Lasić nastiňuje jen velmi obecně, když hovoří o nutnosti politické modernizace a nalezení integrity mezi třemi národy. Klíčového aktéra, který by měl sehrát roli motoru této transformace, pak vzhledem ke slabosti domácích reformních sil spatřuje Lasić v Evropské unii, resp. v procesu integrace BaH do evropských struktur. Právě proces europeizace politiky i celé společnosti by měl být dle jeho názoru efektivním nástrojem pro změnu převládajícího paradigmatu. Zároveň Lasić důrazně varuje před možnými pokusy o vnitřní unitarizaci BaH a zdůrazňuje, že jediným možným politickým uspořádáním, které dává prostor pro naplnění ideje interkulturalismu, je konsociační demokracie. Za tu sice bývá zpravidla označováno i současné uspořádání BaH, to však Lasić považuje za *polovičatou konsociaci* a volá po jejím zdokonalení, které by mělo respektovat základní princip rovnocenné federalizace na etnické úrovni, ne nutně však teritoriální.

Nový srbsko-chorvatský pohled na bosenskou otázku ve 21. století?

Pokud budeme nahlížet na texty Striky a Lasiće z přísné akademického hlediska, neuniknou naší pozornosti některé nezanedbatelné nedostatky, kterými oba tituly trpí a které by je v běžné konkurenci anglicko-jazyčných publikací pravděpodobně ihned stavěly na pomyslnou druhou kolej. U Lasiće je to především občasná přílišná zahleděnost do sebe a mísení odborných poznatků s neakademickými až nepatřičnými osobními soudy či

invektivami vůči názorovým oponentům, čímž zachází za pomyslnou hranici autorské svobody, kterou mu dává formát eseje. U Striky se jedná o jiný problém – přes veškerou snahu o naplnění požadavků kladených na odborný text naráží ve svém výzkumném postupu na zřejmé metodologické limity. Jeho práce je i přes jistou přidanou hodnotu stále především kompilací historických faktů a souvisejících teoretických přístupů, byť kvalitně a mnohdy i inovativně zpracovanou. Strika sice průběžně komunikuje s teorií, kterou využívá pro vysvětlení vývoje v případě BaH, činí tak však bez jasného metodologického rámce a propracovanějšího sběru empirických dat. Právě důslednější metodologický postup v duchu standardní případové studie založený na aplikaci vybraných teorií na případ BaH včetně jejich důkladné konceptualizace a operacionalizace by přitom jeho text okamžitě posunuly o několik úrovní výše.

Přes všechny více či méně zjevné formální a metodologické nedostatky však nelze oběma textům upřít potenciálně velký přínos, který mohou pro jinak celkově pasivní domácí akademickou scénu znamenat. Ačkoli každý z jiného úhlu, Lasić i Strika dokázali nabídnout ucelený pohled na bosenskou otázku a její možné rozuzlení z ne-sarajevské perspektivy. A právě fakt, že nahlíží na téma etnických vztahů v BaH z Mostaru, resp. Banja Luky, činí jejich práce v místním kontextu potenciálně cennými nejen pro politickou vědu, ale i politickou praxi. Co dává jejich textům výjimečnost je kritický, avšak akademicky nepředpojatý pohled, kterým, aniž by sklouzávali k iracionálně agresivnímu nacionalistickému tónu, nastavují zrcadlo dosud převažujícímu sarajevskému paradigmatu. To, bez ohledu, zda se jedná o bosňácké intelektuály, neetnicky orientované akademiky, nevládní sektor nebo zástupce mezinárodního společenství, má totiž zpravidla společný jeden zásadní nedostatek – neochotu naslouchat pohledům z Mostaru či Banja Luky. Kritika současného stavu v BaH zaznívající od chorvatské nebo srbské části společnosti, byť může být sebevíce trefná a konstruktivní, je totiž centralistickými silami nezřídka a priori odmítána, stigmatizována jako separatistická a protibosenská a stavěna na roveň skutečně destruktivní nacionalistické rétorice jiné části chorvatských a srbských elit.

Z přirozenosti bosenské otázky, která je v první řadě otázkou soužití tří národů na sdíleném prostoru, však jasně vyplývá, že hlas chorvatské i srbské části společnosti nesmí být pod pokryteckou

zámkou korektnosti a potírání nacionalismu ignorován. Hlasům zaznívajícím z Mostaru a Banja Luky, obzvláště těm konstruktivním jako je Strikův a Lasićův, by mělo Sarajevo naopak pozorně naslouchat a v případě nesouhlasu s nimi polemizovat, nikoli je automaticky odmítat. Klíč k cestě z trvající společenské a politické krize totiž neleží v Sarajevu, stejně jako neleží ani v Mostaru ani v Banja Luce, ale ve vzájemném respektu, komunikaci a konstruktivní diskuzi, jakkoli bude tvrdá a náročná. Kromě toho by Sarajevo ignorováním kritických, avšak v principu stále probosenskými chorvatskými a srbskými elitami riskovalo, že pokud nedostanou prostor autoři jako Lasić a Strika, jejich místo u diskuzního stolu nakonec zaujmou představitelé o mnoho extrémnějšího, otevřeně separatistického programu, tedy skuteční zastánci *starého paradigmatu*, jak by řekl Lasić.

Lze očekávat, že texty Lasiće a Striky se dočkají řady iracionálně kritických reakcí nejen v Sarajevu, kde budou zastánci unitarismu považováni za nacionalistické a protibosenské, ale i na jejich domácnosti v Mostaru a Banja Luce, kde budou odmítány jako příliš umírněné a probosenské. Je třeba věřit, že osvěcenější část akademické, případně i politické scény přistoupí k jejich textům bez předsudků a podrobí je tvrdé, avšak racionální a odborné kritice v souladu s akademickými principy. Jen tímto způsobem totiž bude možné otevřít dialog mezi jednotlivými národními pohledy, který by mohl postupem času vést k nalezení všeobecně akceptovatelného východiska z trvající krize. Lze doufat, že to nakonec budou akademické elity v čele s odborníky z oblasti politické vědy, kdo v tomto směru ukáže cestu zatím selhávajícím politickým elitám.

Zásadním poznatkem vystávajícím z prací Striky a Lasiće, který by mohl stát na počátku takovéto racionální diskuze, je jejich elementární shoda na několika základních premisách bosenské otázky. Byť nahlížejí na otázku z odlišné etnické perspektivy, shodují se v některých důležitých předpokladech, které by mohly být vodítkem pro její rozuzlení. V první řadě je to jejich akceptování BaH jako historicky svébytné entity ohraničené nezpochybnitelnými hranicemi, která je v současnosti jediným legitimním nositelem státnosti v daném prostoru. Oba nahlížejí na BaH jako na specifický politický prostor, který byl historicky formován

Kudy dál? Současné politické elity Bosny a Hercegoviny debatují význam a budoucnost Daytonské dohody 20 let od jejího podpisu (zleva ministr zahraničí Crnadak, předseda Rady ministrů Zvizdić, bosňácký člen Předsednictva Izetbegović, chorvatský člen předsednictva Čović, prezident RS Dodik a prezident Federace BaH Čavara), Banja Luka, 19. 9. 2015

(autor: Avaz, <http://avaz.ba/storage/2015/09/19/55fd4953-40f0-46b0-acd3->

střetávajícími se zájmy vnějších i vnitřních sil, tento prostor je však rovnocenný prostorům sousedních národních států a nadřazený všem potenciálním entitám v rámci jeho území. Zjednodušeně řešeno, Strika i Lasić plně akceptují vnitřní i vnější suverenitu BaH. Zároveň však zdůrazňují, že po celou dobu své politické existence byla BaH prostorem sdíleným mezi třemi z principu rovnocennými národy, které se zde rozvíjely, střetávaly i spolupracovaly, a jako taková musí být chápána i dnešní BaH. Jakékoli dlouhodobé řešení bosenské otázky proto musí respektovat tuto premisu a nesmí ohrožovat postavení žádného ze tří národů.

Jak už bylo rozebráno výše, Strika se ve svém textu zabývá především příčinami bosenského konfliktu, zatímco Lasić se zabývá jeho důsledky a možným dlouhodobým řešením. Díky tomu, že oba vycházejí ze shodných základních předpokladů, je tak možné mezi jejich texty nalézt přímou návaznost a dle ní se pokusit formulovat recept pro rozuzlení bosenské otázky, na kterém by se mohla shodnout srbská i chorvatská strana – tedy ti aktéři, kteří jsou nejkritičtější k současnému uspořádání BaH a jako takoví jsou často označováni za viníky dlouhodobé stagnace. Názorová shoda mezi chorvatským a srbským pohledem na řešení bosenské otázky by z historického hlediska nebyla novum. V dřívějších případech spolupráce mezi Banja Lukou a Mostarem či Záhřebem a Bělehradem se však zpravidla jednalo o účelové spojení s cílem oslabení či úplného rozbití BaH jako svébytné politické entity. Ať již to byla dohoda Cvetković – Maček v roce 1939, plány Tudjmana a Milošević v roce 1991 nebo současná spolupráce mezi částmi bosensko-chor-

vatské a bosensko-srbské politické reprezentace, vždy se jednalo především o prosazení vlastních národních programů na úkor Bosňáků a centralistických sil. Shoda na základních východiscích, kterou ve svých pohledech nabízejí Strika a Lasić, je však hlubší a vychází ze širšího souladu zájmů, který by měl vést nikoli k rozbití BaH, ale naopak její vnitřní stabilizaci a posílení.

Pohled vycházející z principiální shody Striky a Lasiće by v první řadě znamenal akceptování historického statutu quo ve smyslu etnického rozdělení společnosti, nikoli však území BaH. Liberální princip občanského nacionalismu západního vzoru dle nich nemůže v BaH představovat náhradu historicky zakořeněného východního pojetí etnického nacionalismu, který se zde formoval po několika století pod vlivem trvalého vnitřního i vnějšího ohrožení. Společná občanská identita by tak měla být nadstavbou primární etnické identity v takové podobě, která by vytvořila rámec pro mírné a konstruktivní soužití všech etnik včetně menšin. Jak konstatuje Lasić, etnická a kulturní diverzita je skutečnou předností BaH, nikoli její slabinou a tak je nutné s ní i nakládat. Strika i Lasić ukazují, že pro bosenské Srby a Chorvaty není řešením zpochybňování po staletí formovaných svébytných identit ve prospěch identity společné. Ta by naopak měla přirozeně vzejít ze vzájemného dialogu tří národů.

V konkrétní rovině institucionálního uspořádání BaH by pak tento pohled implikoval, že není na místě odsuzovat konsociační systém daytonské BaH a hledat jeho náhradu ať už ve formě unitarizace země, nebo další teritoriální fragmentace, ale naopak pracovat na jeho zdokonalení, v čele s bořením bariér vzájemné spolupráce. Lasić zdůrazňuje, že to byly čtyři základní svobody (volný pohyb zboží, práce, služeb a kapitálu), které dovedly Evropskou unii až do ideálního stavu interkulturalismu a volá po jejich prosazení v BaH.

Pokud by se podařilo Lasićovi a Strikovi svými texty otevřít takovéto konstruktivní hledání možných odpovědí na bosenskou otázku, překonal by význam jejich děl možná i jejich vlastní očekávání. Nezbyvá proto než věřit, že se jejich texty setkají s aspoň stejně konstruktivní kritikou, jakou představili oni sami, a rozproudí tak na domácí akademické scéně diskuzi, která bude schopna generovat návrhy na rozuzlení bosenské otázky a předkládat je k diskuzi veřejnosti i politické reprezentaci. Jen to totiž může být cesta z permanentní krize, kterou by se vnitřně rozdělená, politicky paralyzova-

ná a ekonomicky nestabilní BaH po více než dvou dekadách budování míru bezesporu zasloužila. ■

Použitá literatura

- ANADOLIJA** (2015) Američka ambasada obilježila 20 godina od Daytonu u Sarajevu. *Klix.ba*. 21.11.2015, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <https://www.klix.ba/clanak/151121071>.
- BIEBER, F.** (2014) Listen First Before Intervening in Bosnia. *Balkan Insight*. 12.2.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/listen-first-before-intervening-in-bosnia>.
- ČURAK, N.** (2002) *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna -postmodernistički ogleđ o perifernoj zemlji*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- ČURAK, N.** (2006) *Obnova bosanskih utopija: politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva*. Sarajevo: Synopsis.
- ČURAK, N.** (2011) *Izvjestaj iz periferne zemlje: gramatika geopolitike*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- JOSEPH, E.** (2014) Only Outside Intervention Can Break Bosnia's Deadlock. *Balkan Insight*. 12.2.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/only-outside-intervention-can-break-bosnia-s-deadlock>.
- KAPETANOVIĆ, A., ILLERHUES, J.** (eds., 2015) *Naslijede mira: Bosna i Hercegovina 20 godina poslije Dejtonskog mirovnog sporazuma*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- KAPO, M.** (2013) Univerzitet i reprodukcija ideologija: Uloga univerziteta u izgradnji rata i mira u Bosni i Hercegovini / University and Ideology Reproduction: Role of University in War and Peace Building in Bosnia and Herzegovina. *Politikon*. Iss. 5, s. 39–51.
- KECMANOVIĆ, N.** (2005) *Dometi demokratije*. Beograd: Čigoja štampa.
- KECMANOVIĆ, N.** (2007) *Nemoguća država - Bosna i Hercegovina*. Banja Luka: Glas Srpske.
- KEIL, S.** (2014) Bosnia Must be Rebuilt in Sarajevo, Not Brussels. *Balkan Insight*. 14.2.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-must-be-rebuilt-in-sarajevo-not-brussels>.
- LASIĆ, M.** (2009) *Evropska Unija : nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.

- LASIĆ, M.** (2011) *Europe now - Europa sada ili nikada*. Sarajevo: Kult B.
- LASIĆ, M.** (2012a) *Uvod u znanost o politici*. Mostar: Filozofski fakultet Sve-Mo.
- LASIĆ, M.** (2012b) *U zemlji zarobljenog uma: prilozi za novu političku kulturu*. Sarajevo: Rabic.
- LASIĆ, M.** (2014a) *Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas*. Sarajevo: Rabic.
- LASIĆ, M.** (2014b) *O uzrocima i posljedicama bespuća na putu Bosne i Hercegovine ka Europskoj uniji*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- LASIĆ, M.** (2015) *Prokletstvo kulture selektivnog sjećanja*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- LATAL, S.** (2014) Time to Try a Third Way in Bosnia. *Balkan Insight*. 15.3.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/wanted-new-international-approach-for-balkans>.
- LESS, T.** (2016) Dysfunction in the Balkans. *Foreign Affairs*. 20.12.2016, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia-herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans>.
- LESS, T.** (2017) Multi-ethnic States Have Failed in the Balkans. *Balkan Insight*. 16.1.2017, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/multi-ethnic-states-have-failed-in-the-balkans-01-16-2017>.
- MCGARRY, J., O'LEARY, B.** (1993) *The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*. London: Routledge.
- MIHALJEVIĆ, D.** (2014) *Politička kultura u Bosni i Hercegovini*. Mostar: Filozofski fakultet.
- MUJANOVIĆ, J.** (2017) New Partitions are the Last Thing the Balkans Need. *Balkan Insight*. 10.1.2017, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/new-partitions-are-the-last-thing-the-balkans-need-01-10-2017>.
- PEJANOVIĆ, M.** (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*. Sarajevo: Šahinpašić.
- PEJANOVIĆ, M.** (2010) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*. Sarajevo: Šahinpašić.
- PEJANOVIĆ, M.** (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*. Sarajevo: University Press.
- PERRY, D.V., KEIL, D.S.** (eds., 2015) *State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*. Surrey: Ashgate Publishing, Ltd.
- PERRY, V.** (2014) Elite-Driven Reform Will Not Save Bosnia. *Balkan Insight*. 11.2.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/elite-driven-reform-will-not-save-bosnia>.
- PETRITSCH, W.** (2014) Bosnians Are Hungry in Three Languages. *Balkan Insight*. 19.2.2014, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-are-hungry-in-three-languages>.
- SEIZOVIĆ, Z.** (2014a) *Bosnia nowadays: a disguised failed state*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- SEIZOVIĆ, Z.** (2014b) *Konstitutivni narodi i ustavne promjene*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- SEIZOVIĆ, Z.** (2014c) *Paradigma Bosna: juče, danas, sutra*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- STRIKA, D.** (2015) *Demokratizacija i etnički sukobi u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Centar za međunarodne odnose.
- ŠOLAJA, M.** (2006) *Balkan u transatlanskoj pukotini*. Banja Luka: Centar za međunarodne odnose.
- ŠOLAJA, M.** (2013) *Amerika u vrtlogu Balkana: spoljna politika Sjedinjenih Američkih Država na Balkanu od 1990*. Banja Luka: Centar za međunarodne odnose.
- TANNER, M.** (2017) Redrawing Balkan Borders Would Shock Europe. *Balkan Insight*. 22.1.2017, [cit. 2017–3–9]. Dostupný z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/redrawing-balkan-borders-would-shock-europe-01-22-2017>.
- WEBER, B.** (2006) *Kriza univerziteta i perspektive mladih naučnika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.